

**ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ
У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ І СПОРТІ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

Монографія

**Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»**

**Науково-дослідна лабораторія
взаємодії духовного й фізичного виховання дітей та учнівської молоді
Кафедра теорії і методики фізичної культури та здоров'язбереження**

**ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ
У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ І СПОРТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

Монографія

**Дніпро-Слов'янськ
ДДПУ-2025**

УДК 37.015.31:796

О-72

Рекомендовано вченою радою

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

(протокол № 7 від «20» березня 2025 року).

О-72 Освітні практики та технології у фізичній культурі і спорті в умовах сучасних викликів. *Монографія;* за ред. В.М. Пристинського, Т.М. Пристинської. Слов'янськ : ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”, 2025. 810 с.

Copyright © 2025, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». [Joomla Templates](#) by [JoomDev](#) Powered With [Astroid Framework](#)
вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116.
Тел.: [+38 \(0626\) 66-54-54](tel:+380626665454). E-mail: sgpi@slav.dn.ua

Рецензенти:

Клочек Л. В.	доктор психологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
Дугчак Ю.В.	доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту Хмельницького національного університету
Філоненко О.В.	доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Редакційна колегія:

Віктор Корягін, Володимир Пристинський (*головний редактор*), Віктор Стрельніков, Микола Єфименко, Леся Лебедик, Юлія Мусхаріна, Олександр Холодний, Тетяна Пристинська (*технічний редактор*).

Матеріали публікуються в авторській редакції. Автори відповідають за правильність і достовірність викладеного матеріалу, цитування джерел, бібліографічних посилань, дотримання принципів академічної доброчесності. Думки авторів можуть не збігатися з позицією укладачів.

© Колектив авторів, 2025

© Володимир Пристинський, Тетяна Пристинська, 2025

© Донбаський державний педагогічний університет, 2025

7.3. Реінтеграція ветеранів війни засобами фізичної культури та спорту в умовах закладів вищої освіти

Сучасні виклики, пов'язані з наслідками військових конфліктів, вимагають ефективних підходів до реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя. Одним із найважливіших аспектів цього процесу є фізична культура та спорт, які сприяють не лише відновленню фізичного здоров'я, а й адаптації до нових соціальних умов. Заклади вищої освіти (ЗВО) можуть відігравати ключову роль у забезпеченні умов для реабілітації та соціалізації ветеранів, використовуючи спортивно-оздоровчі програми, що сприяють їхній психологічній та фізичній адаптації.

В умовах сьогодення надзвичайно важливою є підтримка суспільства до осіб, які постраждали внаслідок бойових дій. Необхідно підкреслити важливу роль адаптивного спорту в процесі соціальної інтеграції та адаптації ветеранів і учасників бойових дій до мирного життя.

Після повернення до цивільного середовища ветерани та військовослужбовці стикаються з періодом адаптації, що включає освоєння нових життєвих реалій, встановлення соціальних зв'язків та розвиток особистісних навичок для подолання нових викликів.

Доведено, що соціальна адаптація ветеранів є комплексним процесом, який поєднує медичні, фізичні, психологічні та соціально-педагогічні заходи, спрямовані на відновлення здоров'я, емоційної рівноваги та працездатності.

Адаптивний спорт є ефективним інструментом соціалізації, що сприяє фізичній реабілітації, покращенню психоемоційного стану та загального благополуччя ветеранів. Залучення до адаптивних видів спорту є одним із ключових елементів успішної реабілітації та інтеграції ветеранів у мирне життя [6].

Наукові дослідження підтверджують, що спорт є ефективним засобом реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів. Фізичні вправи допомагають відновити фізичну працездатність, покращують психологічний стан та сприяють адаптації до мирного життя. Особливо корисними є заняття адаптивними видами спорту, які враховують індивідуальні особливості та можливості кожного ветерана. Наведемо деякі приклади досліджень.

Адаптивний спорт та його вплив на ветеранів. Центр ініціатив «Повернись живим» провів дослідження, яке підтверджує, що адаптивний спорт позитивно впливає на фізичне та психологічне здоров'я ветеранів. Участь у спортивних заходах допомагає зменшити прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та покращує загальне самопочуття [12].

Соціальна інтеграція через фізичну активність. Дослідження, опубліковане в журналі «Соціальна психологія: проблеми та перспективи», підкреслює значимість адаптивного спорту в процесі соціальної інтеграції ветеранів війни. Фізична активність сприяє формуванню нових соціальних зв'язків та полегшує адаптацію до мирного життя [6, 7].

Роль спорту в психологічному відновленні. В багатьох дослідженнях розглядається реабілітація ветеранів через спорт і психологію, підтверджується взаємозв'язок між фізичною активністю та психологічним благополуччям ветеранів. Автори зазначають, що спорт є важливим елементом у подоланні психологічних травм та сприяє емоційній стабільності [8, 12].

Практичні аспекти фізкультурно-спортивної реабілітації. У ряді досліджень представлено результати впровадження різних проєктів для ветеранів, програми яких включають фізичні вправи низької інтенсивності та спрямована на покращення фізичного стану та соціальної адаптації учасників [1].

Загалом, наукові дослідження підтверджують, що спорт є потужним інструментом у реабілітації та соціальній інтеграції ветеранів, сприяючи їх фізичному відновленню та психологічному благополуччю.

В нашій країні гостро стоїть питання щодо ветеранської політики з 2014 року. Зараз держава започатковує пілотні проєкти, щоб конкретними прикладами довести ефективність. Адже до цього процесу безпосередньо залучено понад 4 мільйони людей – ветерани та члени їхніх родини, родини загиблих, люди з інвалідністю.

Можна констатувати державні ініціативи підтримки ветеранів через спорт. У січні 2025 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову, яка передбачає надання учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни щоквартальної грошової допомоги у розмірі 1500 грн. для занять фізичною культурою та спортом. Ці кошти можна використовувати для оплати послуг спортивних залів, басейнів та інших закладів. Подати заявку на отримання допомоги можна через застосунок "Дія", що значно спрощує процедуру.

Фізична культура та спорт відіграють ключову роль у фізичній та психологічній реабілітації осіб, які постраждали внаслідок бойових дій. Регулярна рухова активність сприяє відновленню фізичних функцій, покращенню настрою та загальному психоемоційному стану.

Практичні аспекти реабілітації через фізичну активність можна представити в декількох напрямках. У процесі реабілітації важливо забезпечити комплексний підхід, який включає:

- Лікувальну фізичну культуру: спеціально розроблені вправи для відновлення рухових функцій.
- Гідрокінезотерапію: заняття у воді, які зменшують навантаження на суглоби та сприяють релаксації.
- Психологічну підтримку: робота з фахівцями для подолання посттравматичних стресових розладів.

Такий підхід дозволяє досягти максимальних результатів у відновленні здоров'я та якості життя ветеранів. Ці напрямки можна успішно реалізовувати на базі закладів вищої освіти. Є позитивний досвід створення відповідних структурних підрозділів при ЗВО, які опікуються даними питаннями.

У 2023 році створено Центр ветеранського розвитку при Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», який активно включився в дану діяльність. Питання про ветеранську політику – це питання про національну безпеку, адже люди з бойовим досвідом будуть повертатися додому, необхідно робити все, щоб гідно інтегрувати їх в цивільне життя громади. Полтавщина пішла своїм шляхом, відкривши на базі Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» та Полтавського державного медичного університету Центри ветеранського розвитку. Крім того, в медичному університеті розпочав роботу Центр ментального здоров'я.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 30.01.2024 р. № 104 «Про реалізацію експериментального проекту з переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладі освіти засобами освіти, спорту та реабілітації» було проведено стратегічне планування поетапної реалізації проекту відповідно до основних завдань [11].

У роботі над експериментальним проектом поєднали зусилля Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київський національний університет будівництва і архітектури й класичні університети Полтави, Тернополя та Івано-Франківська – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Західноукраїнський національний університет і Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Заклади вищої освіти відчувають особливу відповідальність, розробляючи ефективні методики

для переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни і використання засобів освіти, спорту та реабілітації для цієї важливої мети. Проєктом опікується Президент України Володимир Зеленський. Координаторами експериментального проєкту стало Міністерство освіти і науки України та Міністерство у справах ветеранів України [11].

Відбулось підписання багатостороннього меморандуму про спільну діяльність між ЗВО, які реалізують даний проєкт – від аудиту для створення адаптованої освітньої інфраструктури для ветеранів війни, членів сімей ветеранів, членів сімей загиблих учасників бойових дій до актуалізації та розроблення спеціалізованих освітніх методик і технологій роботи з ветеранами війни та членами їх сімей для закладів освіти, що надають освітні послуги ветеранам війни, підвищення кваліфікації викладачів, науковців, проведення науково-практичних і просвітницьких заходів, реабілітації тощо.

У Центрі ветеранського розвитку Полтавської політехніки демобілізовані військові та їхні рідні мають змогу проходити професійну підготовку та перепідготовку, отримуватимуть необхідну психологічну, соціальну, юридичну допомогу й реабілітаційні послуги з метою реінтеграції військових до цивільного життя. Професійну підготовку ветерани та члени їхніх сімей можуть пройти за такими напрямками:

- ІТ-технології;
- Нафтогазова інженерія;
- Будівництво та цивільна інженерія;
- Філологія;
- Терапія та реабілітація;
- Юриспруденція;
- Правова та фінансова грамотність;
- Військова підготовка.

На базі Центру ветеранського розвитку Полтавської політехніки відбулося навчання та випуск помічників ветеранів у рамках пілотного проєкту Мінветеранів України [2]. Групи навчалися за спеціально розробленою програмою підвищення кваліфікації «Організація роботи фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб». Сертифікати та свідоцтва державного зразка про успішне завершення навчання отримали близько 50 кваліфікованих помічників ветеранів з різних громад Полтавщини.

Заклади вищої освіти відіграють важливу роль у процесі реабілітації осіб, які постраждали внаслідок бойових дій. Вони мають унікальні можливості для інтеграції фізичної культури та спорту в систему відновлення фізичного й психічного здоров'я постраждалих осіб. Розглянемо основні вектори даного процесу.

Фізична реабілітація засобами фізичної культури та спорту. Фізична культура та спорт є ключовими елементами комплексної реабілітації. Заклади вищої освіти можуть забезпечити:

- Розробку та впровадження спеціалізованих програм реабілітації, які включають фізичні вправи, адаптивний спорт та лікувальну фізкультуру.
- Залучення фахівців – тренерів, реабілітологів, лікарів, які сприятимуть правильному використанню фізичних навантажень.
- Матеріально-технічну базу – спортивні зали, басейни, майданчики, що дозволяють ефективно реалізовувати програми реабілітації.

Психологічна реабілітація через фізичну активність. Фізична активність не лише відновлює фізичний стан, а й сприяє психологічному відновленню [8]. Основні напрями:

- Соціалізація через спорт – командні види спорту сприяють комунікації та відновленню навичок взаємодії.

- Психоемоційне розвантаження – фізичні вправи зменшують рівень стресу, допомагають подолати посттравматичний синдром.
- Підвищення самооцінки – досягнення в спорті допомагають відновити впевненість у собі.

Освітня діяльність у сфері реабілітації. Заклади вищої освіти мають можливість впроваджувати:

- Підготовку спеціалістів у галузі фізичної реабілітації, фізичної терапії та адаптивного спорту.
- Наукові дослідження щодо ефективності різних методів реабілітації.
- Проведення тренінгів та семінарів для фахівців та постраждалих.

Таким чином, заклади вищої освіти можуть стати ключовими центрами фізичної та психологічної реабілітації осіб, які постраждали внаслідок бойових дій. Інтеграція фізичної культури та спорту в систему відновлення сприятиме як покращенню фізичного здоров'я, так і успішній соціальній адаптації постраждалих осіб.

Окремо виділимо такий вид спортивних заходів як *рекреаційні ігри*. Спортивні ігри, які застосовуються у якості рекреації: парковий волейбол та стрітбол, пляжний волейбол і гандбол. Часто використовують бочу, городковий спорт.

Рухливі ігри – складна рухова, емоційно забарвлена діяльність з точно встановленими правилами, які допомагають виявити її кінцевий підсумок або кількісний результат. Вони є одним із важливих засобів всебічної підтримки фізичного і психічного здоров'я. Характерною їх особливістю є комплексність впливу на організм, на розвиток особистості. У грі здійснюється фізичне, розумове, моральне, естетичне і трудове виховання одночасно. Активна рухова діяльність і позитивні емоції, викликані нею, підсилюють усі фізіологічні процеси в організмі, поліпшують роботу усіх

органів і систем. У рухливих іграх створюються найсприятливіші умови для виховання фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, спритності, гнучкості).

Офіційно визнаними та доступними для широкого загалу видами спорту, що можуть використовуватися у спортивних програмах для реабілітації військових, як ефективні форми, є такі види: бодібілдинг, боулінг, більярдний спорт, гирьовий спорт, городки, картинг, кеглі, пейнтбол, скелелазіння, спортивна аеробіка, перетягування канату, спортивний туризм, черліденг (елементи шоу і видовищних видів спорту: танці, акробатика), сквош, богатирське багатоборство, пляжний футбол, пляжний волейбол, стрітбол (баскетбол на половині майданчика 3 на 3 гравця), футзал. Зазначимо, що більшість з цих видів спорту не входять до програми Олімпійських ігор і визнані неолімпійськими видами спорту.

Дані види спорту спрямовані на підвищення емоційного фону та носять оздоровчо-профілактичне, розвивальне, прикладне та реабілітаційне значення. Деякі з них можуть бути застосовані і для осіб з інвалідністю, проводяться відповідні змагання, які носять назву «Змагання з рекреаційних видів спорту». Програми таких змагань складаються відповідно до функціональних можливостей певної нозології (наприклад волейбол на івалідних візках).

Окремо можна зазначити у цьому процесі кіберспорт, який відіграє важливу роль у реабілітації та соціальній адаптації ветеранів війни, поєднуючи елементи психологічної підтримки, фізичної реабілітації (через моторні навички) та соціалізації.

Основні аспекти впливу кіберспорту на відновлення ветеранів:

1. Психологічна реабілітація
 - Відеоігри допомагають ветеранам подолати посттравматичний стресовий розлад, сприяючи релаксації та концентрації.

- Геймінг дозволяє тренувати когнітивні навички, покращувати увагу, пам'ять і стратегічне мислення.

2. Фізична адаптація

- Кіберспорт може бути корисним для ветеранів із фізичними обмеженнями, оскільки вимагає розвитку дрібної моторики та координації.

- Спеціальні пристрої для людей з інвалідністю дають змогу грати навіть при значних травмах.

3. Соціалізація та командна взаємодія

- Онлайн-ігри створюють можливості для комунікації, відчуття приналежності до команди та спільноти.

- Турніри та клуби з кіберспорту допомагають ветеранам знайти нових друзів і отримати підтримку однодумців.

4. Професійні перспективи

- Кіберспорт може стати не тільки хобі, а й кар'єрою – тренерство, аналітика, стримінг, розробка ігор.

- Деякі організації пропонують навчання та працевлаштування ветеранів у сфері гейм-дизайну та кіберспорту.

Таким чином, кіберспорт є потужним інструментом реінтеграції ветеранів, допомагаючи їм адаптуватися до нового життя, розвивати навички та знаходити підтримку в спільноті. З урахуванням сучасних технологій та ініціатив, його можна ефективно використовувати як частину комплексних програм реабілітації.

Історичний розвиток міжнародного спорту, виникнення рекреаційного руху осіб для людей з особливими потребами сягає 1944 року, де у Сток-Мандевільському Госпіталі в Ейвльсборі, що в Англії, сер Людвіг Гуттман започаткував спеціальне відділення для пацієнтів, в основному жертв війни, які перенесли серйозні травми хребта. Під час Олімпійських Ігор у Римі у 1960 році були організовані і перші міжнародні Сток-Мандевільські Ігри. На цих Іграх, які передували Паралімпійським

Іграм, брали участь лише спортсмени на інвалідних візках. У 1984 р. чотири міжнародні організації спорту для неповносправних осіб стали членами Комітету ІСС. З цього часу ІСС вже представляв всі види неповносправностей та всі види спорту для людей з особливими потребами. Цей міжнародний орган також був відповідальним за організацію Параолімпійських Ігор. Наступним етапом стало те, що у 1989 році ІСС перетворився на Міжнародний Паралімпійський Комітет (ІРС). Відтоді ІРС, який підтримується МОК, є організатором Паралімпійських Ігор.

Позитивним прикладом спортивних змагань є міжнародні спортивні змагання United States Air Force Trials 2024, що відбулись у березні 2024 року у Лас-Вегасі серед ветеранів війни та поранених військовослужбовців Українська національна збірна виборола рекордні 76 медалей: 44 золотих, 20 срібних та 12 бронзових [10]. Найбільше нагород наші воїни здобули у змаганнях з плавання та веслування. Участь є важливою не лише як спортивна подія, а й як потужна ветеранська дипломатія та показник нашої національної стійкості. Для української команди змагальні дні були насиченими спортивними подіями та окрилені підтримкою ветеранів з інших країн, адже тут брали участь 30 українських ветеранів та військовослужбовців із пораненнями на запрошення Військово-повітряних сил США та організаційної підтримки Мінветеранів спільно з «Українським ветеранським фондом», «Повернись живим!», Центром стратегічних комунікацій «Стратком Україна» та «Ігри Інвіктус Україна». Спортсмени змагалися в 11 адаптивних видах спорту: плаванні; велоспорті; баскетболі на візках; волейболі сидячи; регбі на візках; стрільбі з луку; пауерліфтингу; бігу; штовханні ядра/метанні диску; веслуванні; кульовій стрільбі.

Спорт для неповносправних став культурно необхідним і стимулює інтеграцію неповносправних людей у суспільство. Протягом останніх десятиріч світова спільнота все уважніше ставиться до проблем людей з

інвалідністю. Особливо це відчутно у відношенні до дітей з обмеженими можливостями здоров'я – самого соціально незахищеного прошарку нашого суспільства. В наш час проблема соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні набуває особливого значення у зв'язку із сталими тенденціями зростання їх серед нашого населення. За десять років чисельність дітей зі сталими психофізичними вадами зросла майже на третину і становить 153,5 тис.

З огляду на вищезазначене, Міністерство праці та соціальної політики України докладає значних зусиль щодо створення сучасної реабілітаційної інфраструктури, яка допоможе дітям-інвалідам отримати рівні можливості на шляху до інтеграції в суспільство. Так, в Україні завершується формування мережі Центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів, яка сьогодні налічує 213 дитячих реабілітаційних установ. В середньому щорічно 17 тисяч дітей з інвалідністю отримують в цих установах реабілітаційні послуги згідно соціальних нормативів з урахуванням індивідуальних особливостей їх захворювання.

Спорт є не тільки засобом фізичного відновлення, але й важливою складовою психологічної реабілітації ветеранів.

У сучасному світі, де конфлікти та війни залишають глибокі шрами не лише на тілі, а й у душі ветеранів, пошук ефективних методів відновлення стає критично важливим. Україна, яка нині протистоїть збройній агресії РФ, активно впроваджує інноваційні підходи до реабілітації своїх захисників [5, 9]. Одним із таких рішень є поєднання спорту та психологічної підтримки в межах програми «United States Air Force Trials 2024».

Спорт відіграє ключову роль у відновленні ветеранів. Зокрема, адаптивний спорт допомагає людям з обмеженими фізичними можливостями не лише підтримувати фізичну форму, а й відчувати себе частиною суспільства, спроможними досягати значних успіхів. United

States Air Force Trials – це не просто змагання, а унікальна можливість для ветеранів стати частиною великої команди, подолати внутрішні бар'єри та віднайти впевненість у власних силах.

Спорт і психологічна реабілітація: дві грані одного процесу. У відновленні ветеранів спорт відіграє подвійну роль – це не лише спосіб фізичної реабілітації, а й потужний інструмент психологічного відновлення. Взаємозв'язок між фізичною активністю та емоційним станом є ключовим фактором у процесі реабілітації, адже спорт допомагає досягти психологічної рівноваги та емоційної стійкості [3, 4].

Спорт як ключ до ментального відновлення. Адаптивний спорт надає ветеранам можливість відчувати контроль над власним життям, зміцнює самооцінку та формує відчуття особистої значущості. Завдяки тренуванням і спортивним змаганням ветерани знаходять нові цілі, мотивацію та прагнення до саморозвитку, що є надзвичайно важливим для подолання наслідків травматичних подій.

Вплив спорту позитивно на психологічне здоров'я є доведеним. Фізична активність сприяє виробленню ендорфінів – так званих «гормонів щастя», які знижують рівень стресу та покращують емоційний стан. Регулярні тренування допомагають боротися з депресією та тривожністю, роблячи спорт важливим елементом психологічної реабілітації ветеранів.

Спорт виступає як джерело соціальної підтримки. Заняття спортом сприяють формуванню спільноти та розвитку соціальних зв'язків. Ветерани, які беруть участь у спортивних заходах, знаходять однодумців, що допомагає їм відчувати підтримку, подолати почуття ізоляції та знову стати частиною суспільства.

Відбувається самопізнання та особистісне зростання через спорт. Спорт не лише відновлює фізичну форму, а й сприяє особистісному розвитку. Завдяки тренуванням та досягненням ветерани краще розуміють

власні емоції, розвивають силу волі, витримку та впевненість у собі – ключові складові психологічного відновлення.

Психологічна підтримка є шляхом до душевної рівноваги. Психологічна реабілітація є не менш важливою, ніж фізичне відновлення. Ветерани, які повертаються з війни, часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом, депресією та іншими труднощами. Український ветеранський фонд Мінветеранів наголошує на необхідності професійної психологічної допомоги – від індивідуальної та групової терапії до сімейного консультування, що сприяє успішній адаптації ветеранів до мирного життя [8].

Разом з цим, існують певні виклики. Незважаючи на значний прогрес у сфері реабілітації ветеранів в Україні, залишаються виклики, зокрема: необхідність забезпечення доступу до якісних психологічних послуг у всіх регіонах країни, розвиток адаптивного спорту, залучення фінансування та підтримки з боку держави та приватного сектору.

Водночас, існують великі перспективи для розвитку цих напрямів, зокрема через міжнародну співпрацю та впровадження новітніх методик реабілітації. Наукові дослідження та практичні напрацювання в цій царині за останні роки підтверджують, що спорт є ефективним засобом реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів. Фізична активність сприяє не лише відновленню фізичного здоров'я, але й покращенню психологічного стану та адаптації до мирного життя.

Література

1. Абрамов Є.В. (2016). Адаптація військовослужбовців, звільнених в запас як інструмент забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Економіка і організація управління. № 2 (22). С. 259-265.

2. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrmoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>

3. Бриндіков Ю.Л. (2019). Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб [дисертація]. Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 559 с.
4. Буряк О.О., Гіневський М.І. (2014). Соціальна адаптація армії України до нових умов існування. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. № 4(41). С. 160-166.
5. Вдовиченко Т. (2017). Соціальна та професійна адаптація звільнених військовослужбовців як об'єкт фінансового забезпечення. *Світ фінансів*. № 1 (50). С. 166-180.
6. Кашуба А., Ковальський В., Годлевський П., Бовсунюк, Д. (2024). Соціальна інтеграція та адаптація ветеранів та учасників бойових дій в процесі занять адаптивним спортом. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, 6(179), 113-117. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6\(179\).21](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6(179).21)
7. Красильщиков А.Л. (2005). Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах). *Демографія та соціальна економіка*. № 2. С. 117-125.
8. Майстренко К., Леженко С. (2024). Психологічна та соціальна адаптація військовослужбовців під час війни: механізми підтримки та реабілітації. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 3. 2024. С. 43-49.
9. Мельник О.В. (2019). Вікові особливості адаптації учасників бойових дій до умов мирного життя [автореферат]. Київ, 20 с.
10. Officialis US Air Force. Electronic resource. Aditus modus: <https://www.woundedwarrior.af.mil/>
11. Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. <https://mva.gov.ua/ua>

12. Субашкевич І., Бордіян Я., Галько С. (2023). Особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, які брали участь в бойових діях. *Вісник Львівського університету*. Вип. 39. С. 218-226.